

BARBARA GRABOWSKA
ORCID: 0000-0003-2558-0294
Uniwersytet Śląski w Katowicach
EWA OGRODZKA-MAZUR
ORCID: 0000-0001-9990-6176
Uniwersytet Śląski w Katowicach

(DOI: 10.17460/PHO_2023.1_2.06)

SZKOLNICTWO Z POLSKIM JĘZYKIEM NAUCZANIA W REPUBLICIE CZESKIEJ: DOTYCHCZASOWE DOŚWIADCZENIA, PROBLEMY, PERSPEKTYWY

WPROWADZENIE

Sprawom społeczności żyjących w regionach pogranicznych, a przede wszystkim pogranicza polsko-czeskiego, poświęcono wiele prac przygotowywanych przez Społeczny Zespół Badań Kultury i Oświaty Pogranicza, funkcjonujący na Wydziale Sztuki i Nauk o Edukacji Uniwersytetu Śląskiego w Cieszynie¹. Są one zapisem okresu ważnych transformacji ustrojowych i społecznych zachodzących w Polsce i Republice Czeskiej. Korzeni zmian, zapoczątkowanych w roku 1989, kiedy to Polska i Republika Czeska stały się krajami demokratycznymi, opartymi na gospodarce wolnorynkowej, pluralizmie politycznym i kulturowym, możemy doszukiwać się już od lat powojennych. Wprowadzenie w obu krajach po II wojnie światowej systemu

---

¹ Dotychczas ukazały się 93 tomy prac z serii „Edukacja Międzykulturowa” przygotowanych przez Społeczny Zespół Badań Oświaty i Kultury Pogranicza oraz Zakład i Katedrę Pedagogiki Ogólnej Uniwersytetu Śląskiego, Wydziału Etnologii (aktualnie Sztuki) i Nauk o Edukacji w Cieszynie, kierowany przez prof. zw. dr hab. Tadeusza Lewowickiego. Podejmowane są w nich m.in. kwestie aksjologicznego wymiaru socjalizacji i wychowania w rodzinie i szkole, jego związku z rozwojem i kształtowaniem (się) tożsamości dzieci, młodzieży i dorosłych, małżeństw mieszanych narodowościowo i/lub wyznaniowo, ciągłości i zmiany międzypokoleniowego przekazu języka, tradycji i dziedzictwa kulturowego, dialogu międzykulturowego oraz przemian społecznej rodziny i szkoły warunkowanych procesami integracji i globalizacji.

socjalistycznego (z aspiracjami komunistycznymi) było oparte na podstawach autorytarnych i sprzecznych z obowiązującymi wcześniej w obu krajach systemami i uznanymi normami społecznymi. Wiele ze zdarzeń, które nastąpiły przed 1989 rokiem, było bardzo istotnych dla zmian, które zachodziły w latach następnych.

Współcześnie Rzeczpospolita Polska i Republika Czeska to kraje położone w Europie Środkowo-Wschodniej. W obu obowiązuje system demokracji parlamentarnej. Pomimo różnic w wielkości powierzchni i liczbie ludności oba kraje wykazują się dużym podobieństwem, głównie ze względu na bliskie położenie i podobną historię, wynikającą z geopolitycznego położenia i wspólnych losów społeczeństw, które poddawane były podobnym doświadczeniom dziejowym i życiowym – poczynając od okresu zaborów, przez I i II wojnę światową, a na przymusowym wprowadzeniu ustroju socjalistycznego i znalezieniu się w strefie wpływów ZSRR kończąc.

Polska i Republika Czeska od 1989 roku w pełni odzyskały niepodległość ustrojową i w związku z tym faktem od tego momentu rozpoczyna się w obu krajach okres intensywnych zmian politycznych, społeczno-gospodarczych i kulturowych. W Polsce stało się to dzięki porozumieniom „okrągłego stołu”, natomiast w Republice Czeskiej – w wyniku „aksamitnej rewolucji”. Dokonująca się wówczas wielopłaszczyznowa transformacja spowodowała również zmiany w myśleniu o roli i funkcji ówczesnej kultury i oświaty, w tym oświaty dla grup mniejszościowych.

O funkcjonowaniu oświaty dla grupy mniejszościowej decyduje szereg czynników, a najbardziej istotnym wydaje się być rozwój demograficzny grupy mniejszościowej. Nie bez znaczenia są także postępujące procesy asymilacyjne, te zachodzące w sposób naturalny, bez ukrytej – miejmy nadzieję – polityki państwa. W drugiej połowie XX wieku spadek liczby polskich szkół w ówczesnej Czechosłowacji był spowodowany asymilacją naturalną, utrudnieniami w kontaktach z macierzą, brakiem możliwości artykułowania problemów polskiego szkolnictwa na forum publicznym, a zwłaszcza przekształceniami strukturalnymi w systemie szkolnictwa czechosłowackiego.

W nowej sytuacji geopolitycznej – po aksamitnej rewolucji, po akcesji do Unii Europejskiej – przyczyny z ubiegłego wieku nie powinny mieć miejsca. Coraz częściej państwa europejskie prowadzą politykę wielokulturowości. Jest ona realizowana głównie na terenach zróżnicowanych kulturowo jako wyraz szacunku dla innego człowieka, dla ludzi pochodzących z innej kultury, reprezentujących inne wyznanie, inną religię, rasę. Nie oznacza to, że trzeba się wyrzec swojej tradycji i stać się podobnym do większości. Wręcz przeciwnie – każdy powinien mieć szansę zachowania swojej tożsamości narodowej, języka czy religii. Temu służy edukacja w języku narodowym. Z tej możliwości korzystają osoby – uczniowie – należący do polskiej mniejszości narodowej żyjącej w Republice Czeskiej.

POLSKA MNIEJSZOŚĆ NARODOWA W REPUBLICIE CZESKIEJ

W czeskim prawie w Ustawie o prawach członków mniejszości narodowych z dnia 10 lipca 2001 roku (*Zákon o právech příslušníků...*, 2001) dosyć obszernie zdefiniowano mniejszości narodowe. W § 2. ust. 1. zapisano, iż mniejszość narodowa to wspólnota obywateli Republiki Czeskiej mieszkających w obecnej Republice Czeskiej, różniących się od innych obywateli zwykle wspólnym pochodzeniem etnicznym, językiem, kulturą i tradycjami, którzy tworzą liczebnie mniejszość obywateli i jednocześnie przejawiają wolę bycia uznanym za mniejszość narodową w celu wspólnych działań na rzecz zachowania i rozwoju własnej tożsamości, języka, kultury i jednocześnie w celu wyrażenia i ochrony interesów ich wspólnoty, która została historycznie wytworzona. W ustawie zaakcentowano prawo każdej osoby do swobodnego decydowania o własnej narodowości i przynależności do mniejszości narodowej.

Polacy mieszkający w Czechach są jedną spośród 14 narodowości mających w Czechach status mniejszości narodowych. Oprócz polskiej w są to mniejszości: białoruska, bułgarska, chorwacka, niemiecka, romska, rusińska, ruska, grecka, słowacka, serbska, ukraińska, węgierska i wietnamska. Za trzy najliczniejsze mniejszości uznaje się polską, słowacką i ukraińską. Jako czwartą pod tym względem wymienia się mniejszość wietnamską. Jednak tylko polska mniejszość narodowa ma w pełni zorganizowane szkolnictwo we własnym języku narodowym.

Dane ze Spisu Powszechnego przeprowadzonego w Czechach w 2021 roku wskazują, iż 38 218 osób ma jedną narodowość – polską, lub dwie narodowości – w tym polską (*Obyvatelstvo podle vybraných národností*, 2021). I chociaż liczba osób deklarujących polską narodowość od poprzedniego spisu uległa zmniejszeniu, to dużo większa liczba osób wskazuje język polski jako swój język ojczysty. W spisie z 2021 roku było to 49 669 osób (w tym osoby, które podały więcej niż jeden język ojczysty) (*Obyvatelstvo podle vybraného mateřského jazyka*, 2021).

PRAWNE PODSTAWY FUNKCJONOWANIA POLSKIEGO SZKOLNICTWA W REPUBLICIE CZESKIEJ

Szkolnictwo narodowościowe w Republice Czeskiej funkcjonuje zgodnie z czeskimi regulacjami prawnymi. Ministerstwo Edukacji, Młodzieży i Sportu odpowiada za zintegrowaną politykę edukacyjną państwa, opracowując długoterminowe strategie kształcenia i rozwoju systemu edukacji. Władze regionalne odpowiadają za edukację na swym terenie, opracowują – zgodnie z celami ogólnokrajowymi – długoterminowe strategie dla swego regionu oraz zakładają i prowadzą szkoły średnie II stopnia i wyższe szkoły zawodowe. Gminy odpowiadają za kształcenie obowiązkowe. Zakładają i prowadzą przedszkola i szkoły powszechne. W imieniu gminy zadania te wykonuje na ogół Komisja ds. Kształcenia i Wychowania (*Komise pro výchovu a vzdělávání*).

Prawo do kształcenia w swoim języku ojczystym określa przyjęta w 1992 roku czeska konstytucja i ustawa o szkolnictwie przyjęta przez komunistyczny parlament w roku 1984, z poprawkami z roku 1990.

W Republice Czeskiej warunki powstania przedszkoli, szkół podstawowych i średnich reguluje *Ustawa szkolna* nr 561/2004 o edukacji przedszkolnej, podstawowej, średniej, wyższej zawodowej i innej edukacji (*Zákon o předškolním...*, 2004). Wszystkie szkoły od 1 stycznia 2003 roku mają osobowość prawną. Dyrektorom szkół przekazano pełną odpowiedzialność za jakość procesu dydaktycznego, zarządzanie finansami szkół, zatrudnianie i zwalnianie nauczycieli oraz relacje ze społecznością lokalną i ogółem społeczeństwa. Zgodnie z przepisami organ założycielski szkoły jest zobowiązany utworzyć radę szkoły (*školská rada*), która umożliwi rodzicom, uczniom, kadrze oraz przedstawicielom społeczeństwa uczestnictwo w zarządzaniu szkołą.

Prawo do kształcenia członkom mniejszości narodowych w ich języku zapewnia konstytucja, a także szereg innych dokumentów. Jednym z nich jest Ustawa o prawach członków mniejszości narodowych w Republice Czeskiej z 10 lipca 2001 roku. Zdefiniowano w niej pojęcie mniejszości narodowej i członka mniejszości narodowej, określono prawa członków mniejszości, między innymi prawo do kształcenia w języku mniejszości narodowej.

Sposób realizacji prawa do wychowywania i kształcenia w swoim języku ojczystym w szkołach i placówkach przedszkolnych i szkolnych musi uwzględniać spełnienie warunków określonych w odrębnych przepisach prawa. Przywołana wcześniej Ustawa z 10 lipca 2001 roku gwarantuje obywatelom należącym do mniejszości narodowych lub etnicznych – na zasadach określonych w ustawie – również prawo do: stowarzyszania się członków mniejszości narodowych, uczestniczenia w rozwiązywaniu spraw dotyczących mniejszości narodowych, używania imienia i nazwiska w języku mniejszości narodowej, wielojęzycznych nazw i oznaczeń, korzystania z języka mniejszości narodowej w kontaktach urzędowych i przed sądami, korzystania z języka mniejszości narodowej w sprawach wyborczych, rozwoju kultury członków mniejszości narodowych oraz prawo do rozpowszechniania i przyjmowania informacji w języku mniejszości narodowej.

Kolejnym dokumentem regulującym kształcenie w języku mniejszości narodowej jest przywoływana wcześniej *Ustawa szkolna* z 2004 roku. Paragraf 13. dopuszcza kształcenie w języku mniejszości narodowej, natomiast paragraf 14. określa warunki, jakie powinny być spełnione, aby utworzyć klasę. Określono minimalną liczbę dzieci w szkołach podstawowych (10 uczniów)² i przedszkolach (8 dzieci) (*Zákon o předškolním...*, 2004). W szkole średniej dopuszczona jest możliwość powstania klasy z językiem wykładowym mniejszości

---

² W szkołach mniejszościowych minimalna liczba uczniów w klasach w szkole średniej wynosi 12 uczniów, podczas gdy w szkołach czeskich 17. W związku z malejącą liczbą uczniów w szkołach mniejszościowych coraz częściej pojawiają się klasy łączone (w jednej klasie uczą się dzieci z różnych roczników).

w sytuacji, gdy zbierze się przynajmniej 15 uczniów – członków danej mniejszości. Ustawa z 2004 roku w znacznym stopniu uwzględniła postulaty zgłaszane przez środowiska polonijne. Komisja Szkolna Kongresu Polaków w RC corocznie podejmuje starania, aby uchronić przed zamknięciem polskie klasy niespełniające tych limitów.

SIEĆ SZKÓŁ

Edukacja mniejszości polskiej w Republice Czeskiej jest ulokowana w dwóch powiatach – karwińskim oraz frydecko-misteckim. Szkolnictwo z polskim językiem nauczania na Zaolziu ma długoletnią i chlubną tradycję (Jasiński, 1980; Zahradnik, 1990; Kania, 1992; Panic, 1992). Funkcjonuje ono na trzech poziomach – 1. przedszkola (dzieci w wieku 3–6 lat), 2. szkoły podstawowe (I stopień: uczniowie w wieku 6–10 lat; II stopień: uczniowie w wieku 11–15 lat) oraz 3. szkoły ponadpodstawowe (gimnazjum, szkoły średnie: uczniowie w wieku 15–19 lat) (por. tabela 1).

Struktura szkolnictwa mniejszościowego jest identyczna ze strukturą szkolnictwa większościowego. Funkcjonują placówki samodzielne – przedszkola i szkoły z polskim językiem nauczania – a tam, gdzie dzieci i młodzieży posługujących się polskim językiem jest za mało, aby utworzyć odrębną szkołę, lecz dostatecznie dużo, to tworzy się polskojęzyczną klasę w szkołach czeskich.

Tabela 1.
Liczba polskich placówek oświatowych oraz przedszkolaków i uczniów w latach 1990–2020

Typ placówek	Rok						
	1990		2000	2010		2020	
	Liczba placówek	Liczba uczniów	Liczba uczniów	Liczba placówek	Liczba uczniów	Liczba placówek	Liczba uczniów
Przedszkola	40	1048	786	33	762	32	856
Szkoły podstawowe	30	3344	2576	25	1630	25	2073
Szkoły ponadpodstawowe	5	758	536	2	488	2	369
Razem	75	5150	3988	60	2880	59	3298

Źródło: Dane opracowano na podstawie materiałów uzyskanych w Centrum Pedagogicznym dla Polskiego Szkolnictwa Narodowościowego w Czeskim Cieszynie: <https://www.pctesin.cz/files/download/777-statystyka-przedszkoli-2020-2021.pdf>; <https://www.pctesin.cz/files/download/741-statystyka-2020-2021-pl.pdf> (dostęp: 3.3.2023).

Mimo wzrostu liczby dzieci w wieku przedszkolnym i uczniów uczęszczających do szkół podstawowych z polskim językiem nauczania w latach 2010–2020, przy pozostającej na tym samym poziomie liczbie placówek oświatowych, przyczyn spadku ich liczby w poprzednich dekadach należy upatrywać w przekształceniach strukturalnych w systemie szkolnictwa czechosłowackiego, w wyniku których likwidowano szkoły niżej zorganizowane, likwidacji osad polskich w wyniku szkód górniczych w powiecie karwińskim, braku zasadniczych szkół zawodowych z polskim językiem wykładowym, spadku społecznej przydatności języka polskiego w środowisku czy braku możliwości pełnego artykułowania problemów polskiego szkolnictwa na forum publicznym (Jasiński, 2002, s. 127; Grabowska, Ogrodzka-Mazur, 2010, s. 185–233).

Aktualnie w zakresie szkolnictwa podstawowego można wyróżnić dwa rodzaje szkół: małoklasowe (I–V) i pełnoklasowe (I–IX). Funkcjonuje 13 szkół małoklasowych. W Orłowej-Lutyni i Łomnej Dolnej prowadzone są zajęcia z uczniami w pojedynczych lokalach klasowych, po dwa oddziały klasowe są prowadzone w Olbrachcicach, Cierlicku, Stonawie Hołkowicach, Milikowie i Koszarzyskach, a w Czeskim Cieszynie-Sibicy, Bukowcu, Gródku, Nawsiu, Oldrzychowicach, i Ropicy – w trzech lokalach. Szkół pełnoklasowych istnieje 10, ale nie wszystkie w powiecie karwińskim są w stanie obłożyć kompletną liczbę (9) lokali klasowych. W najtrudniejszej sytuacji są szkoły w Lutyni Dolnej (5 lokali, 49 uczniów), Hawierzowie-Błędowicach (odpowiednio 7 i 79), Suchej Górnej (8 i 98).

W dziewięciu lokalach prowadzą zajęcia szkoły w Karwinie Frysztacie (147 uczniów), w Gnojniku (153 uczniów) i w Wędryni (125 uczniów). Najbardziej komfortowe warunki mają szkoły w Czeskim Cieszynie (20 klas, 415 uczniów), Jabłonkowie (16 klas, 284 uczniów) oraz w Trzyńcu I (15 klas, 222 uczniów).

Spośród szkół szczebla ponadpodstawowego od kilku dziesięcioleci na pozycji lidera plasuje się Polskie Gimnazjum im. Juliusza Słowackiego, realizujące czteroletni program edukacyjny. W siedzibie głównej w Czeskim Cieszynie kształciło się w roku szkolnym 2022/23 w 12 oddziałach klasowych 314 uczniów. Wciąż udaje się utrzymać naukę w języku polskim w czeskokoczyńskiej Akademii Handlowej, która również realizuje czteroletni program edukacyjny i prowadzi klasy z polskim językiem nauczania (uczy się w niej 38 uczniów w 4 oddziałach klasowych).

W roku szkolnym 2022/23 na sieć polskiego szkolnictwa na Zaolziu składają się 32 przedszkola, 23 szkoły podstawowe i 2 szkoły średnie. We wrześniu podjęło naukę w tych placówkach 2457 uczniów (por. tabela 2.) i 838 dzieci w wieku przedszkolnym.

Tabela 2.

Liczba uczniów i klas w poszczególnych typach szkół w roku szkolnym 2022/23

Rok szkolny 2022/2023											
Powiat Karwina										20.09.2022	
Szkoła podstawowa	I	II	III	IV	V					klasy	Suma
Olbrachcice	9	6	3	6	3					2	27
Czeski Cieszyń –Sibica	9	8	9	10	9					3	45
Orłowa – Lutynia	5	2	3	4	0					1	14
Stonawa Hołkowice	2	3	2	1	3					2	11
Cierlicko	6	11	3	4	5					2	29
Razem:	31	30	20	25	20					10	126
Szkoła podstawowa	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	klasy	Suma
Czeski Cieszyń	36	38	40	37	38	53	57	65	51	20	415
Lutynia Dolna	5	5	4	8	6	5	11	0	5	5	49
Hawierzów-Błędowice	9	3	10	5	8	13	10	10	11	7	79
Sucha Górna	11	7	5	12	7	18	19	8	11	8	98
Karwina Frysztat	21	21	17	12	19	16	11	13	17	9	147
Razem:	82	74	76	74	78	105	108	96	95	49	788
Powiat Frydek- Mistek											
Szkoła podstawowa	I	II	III	IV	V					klasy	Suma
Bukowiec	12	10	5	7	8					3	42
Łomna Dolna	4	4	1	2	5					1	16
Gródek	11	7	8	5	8					3	39
Koszarzyska	0	1	6	3	2					2	12
Nawsie	7	7	5	9	9					3	37
Oldrzychowice	4	11	5	7	6					3	33
Ropica	1	10	6	5	7					3	29
Milików	2	3	5	8	0					2	18
Razem:	41	53	41	46	45					20	226
Szkoła podstawowa	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	klasy	Suma
Trzyniec I	22	13	24	27	28	25	27	32	24	15	222
Bystrzyca	13	18	23	12	15	28	28	23	21	12	181
Gnojnik	14	14	19	17	13	21	24	17	14	9	153
Jabłonków	28	16	17	12	27	43	49	42	50	16	284
Wędrynia	10	13	16	10	20	9	19	16	12	9	125
Razem:	87	74	99	78	103	126	147	130	121	61	965
	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	klasy	Suma
Razem SP pow. Karwina	113	104	96	99	98	105	108	96	95	59	914
Razem SP pow. Frydek-Mistek	128	127	140	124	148	126	147	130	121	81	1191
SP razem	241	231	236	223	246	231	255	226	216	140	2105
Szkoły średnie	I	II	III	IV	I	II	III	IV	klasy	Suma	
Gimnazjum Czeski Cieszyń	71	82	85	76	71	82	85	76	12	314	
Akademia Handlowa Cz. Cieszyń	10	7	7	14	10	7	7	14	4	38	
Razem:	81	89	92	90	81	89	92	90	16	352	

Źródło: Statystyka SP i SS 2022–23. Centrum Pedagogiczne dla Polskiego Szkolnictwa Narodowościowego w Czeskim Cieszyńcu, <https://www.pctesin.cz/files/download/817-statystyka-sp-i-ss-2022-23.pdf> (dostęp: 3.03.2023).

KADRA PEDAGOGICZNA

Szczególnie ważnym ogniwem w funkcjonowaniu szkolnictwa narodowościowego jest wykształcona kadra nauczycieli. Pedagodzy pracujący w przedszkolach i szkołach z polskim językiem nauczania są absolwentami wyższych uczelni pedagogicznych w Republice Czeskiej i w Polsce, a dyrektorzy poszczególnych placówek dbają o to, aby systematycznie podnosili swoje kwalifikacje zawodowe. Dla potrzeb kształcenia, podnoszenia kwalifikacji i doskonalenia zawodowego nauczycieli w 1995 roku zostało powołane Centrum Pedagogiczne dla Polskiego Szkolnictwa Narodowościowego w Czeskim Cieszyńsku, które w swojej działalności organizacyjnej, metodycznej oraz kulturalno-oświatowej jest wspomagane przez Stowarzyszenie „Wspólnota Polska”.

Aktywna działalność nauczycieli polskich na Zaolziu, z którą mamy wspólnie do czynienia, ma swoje korzenie w przeszłości. Na terenie Śląska Cieszyńskiego istniały trzy związki nauczycielskie, a mianowicie: Towarzystwo Nauczycieli Polskich (TNP), Towarzystwo Nauczycieli Szkół Uzupelniających oraz Związek Nauczycielstwa Śląska Wschodniego. Najsilniejszą pozycję miało założone w 1921 roku TNP, zrzeszające nauczycieli polskich zatrudnionych w polskich szkołach ludowych, wydziałowych oraz średnich (Kubisz, 1922), które do dnia dzisiejszego skupia nauczycieli z zaolziańskich szkół. Aktualnie w czeskiej części Śląska Cieszyńskiego na Zaolziu w Towarzystwie Nauczycieli Polskich zrzeszonych jest 240 nauczycieli (oprócz nauczycieli emerytów) (Lewowicki, Szczurek-Boruta, Szafrńska, 2017).

Jak wskazują rezultaty badań prowadzonych m.in. przez Alinę Szczurek-Borutę, nauczyciele na Zaolziu żyją i funkcjonują w specyficznej przestrzeni, odizolowanej, utrzymującej się własnymi siłami wewnętrznymi, wytwarzającej siły oporu względem czeskiej dominacji, ale także stanowiącej prężną siłę nakierowaną na rozwój i wychodzenie naprzeciw wyzwaniom współczesności (współpraca ze szkołami czeskimi w zakresie integracji społecznej, np. dzieci romskich; współpraca ze szkołami słowackimi, polskimi, czeskimi w realizacji projektów lokalnych, np. życie na Trójstyku, realizacja projektów europejskich). Działania nauczycieli podejmowane w celu zachowania dziedzictwa przodków, przekazania następnym pokoleniom i zaprezentowania go innym ilustrują mechanizmy towarzyszące kulturze pamięci. Coraz liczniejsze przykłady międzynarodowej współpracy szkół, nauczycieli i uczniów, wymiany, wzajemnego uczenia się od siebie w regionie przygranicznym, zróżnicowanym narodowościowo i wyznaniowo, mającym cechy pogranicza, pozwalają z optymizmem myśleć o kształtowaniu młodego pokolenia ludzi otwartych na swoich sąsiadów – reprezentantów innych kultur (Lewowicki, Szczurek-Boruta, Szafrńska, 2017, s. 188).

ZAKRES NAUKI W JĘZYKU POLSKIM

Cele i podstawowe treści programowe są określone w ogólnokrajowych standardach kształcenia. Cele te można realizować za pomocą różnych programów nauczania, pod warunkiem zatwierdzenia ich przez ministerstwo. Istnieją trzy ogólnokrajowe programy nauczania. Każda placówka samodzielnie wybiera metody nauczania i podręczniki (z listy zatwierdzonej przez ministerstwo). Szkoły z polskim językiem nauczania realizują te same standardy kształcenia, co szkoły czeskie, z tą różnicą, że nauka odbywa się w języku polskim, z wyjątkiem języka czeskiego. Uczniowie uczą się go od trzeciej klasy w szkole podstawowej i jego nauka jest obowiązkowa. Od szóstej klasy w szkole podstawowej uczniowie rozpoczynają naukę drugiego języka obcego i jest to najczęściej język angielski. Uczniowie ze szkół z polskim językiem nauczania korzystają z podręczników czeskich tłumaczonych na język polski³, ale także z podręczników przygotowanych i wydanych przez Centrum Pedagogiczne⁴. Trzecia grupa to podręczniki sprowadzane z Polski – są to m.in. podręczniki do nauki języka polskiego i historii. Wszystkie podręczniki, z których korzysta się w szkołach z polskim językiem nauczania, muszą być zatwierdzone przez MŠMT.

FINANSOWANIE OŚWIATY

Szkoły w Republice Czeskiej są finansowane z dwóch źródeł: koszty inwestycyjne i bieżące pokrywają organy założycielskie (regiony i gminy z budżetów regionalnych), a fundusze na wynagrodzenia i pomoce dydaktyczne są przyznawane z budżetu centralnego przez Ministerstwo Edukacji, Młodzieży i Sportu, za pośrednictwem administracji regionalnej. Finansowanie odbywa się zgodnie z zasadą wydatków na jedną osobę.

Finansowanie szkół podstawowych, większości szkół średnich i uczelni wyższych jest w kompetencji państwa czeskiego. Utrzymywanie budynków i bazy materialnej szkół zostało przekazane ustawą z 1990 roku urzędom gmin, które otrzymują na ten cel odpowiednią dotację z urzędu powiatowego. Państwo finansuje bezpośrednio płace nauczycieli i personelu szkolnego. Tym samym państwo czeskie finansuje także wszystkie szkoły mniejszościowe. Finansowane szkoły muszą jednak spełnić warunek minimalnej liczby 12 uczniów na jedną klasę (w szkołach czeskich – 17). Kiedy liczby tej nie udaje się osiągnąć przez kilka kolejnych lat, szkoła zostaje zamknięta. W ostatnim dziesięcioleciu zamknięto jedno przedszkole i dwie szkoły podstawowe (w Trzyńcu VI i Mostach).

---

³ Są to na przykład podręczniki do geografii, nauki o środowisku, nauki o przyrodzie, nauki o kraju ojczy-
stym, matematyki.

⁴ Wśród podręczników wydanych przez CP jest między innymi *Elementarz, zeszyty ćwiczeń dla uczniów ze szkoły podstawowej, Zestaw kart pracy (ćwiczeń) do Matematyki opracowanych zgodnie z koncepcją Hejnego*. Centrum Pedagogiczne poprzez swoją platformę internetową prowadzi sprzedaż podręczników i innych materiałów (<https://www.pctesin.cz/pliki-do-pobrania.html?zaznam=277>).

Za przedszkola i szkoły podstawowe odpowiedzialne są gminy⁵ i to one podejmują decyzje o wyjątkowym funkcjonowaniu klasy mniej licznej i jej finansowaniu.

Majątek szkół średnich należy do Ministerstwa Szkolnictwa, majątek szkół podstawowych i przedszkoli jest własnością urzędów gminnych i wiejskich. One też ponoszą wszelkie koszty związane z eksploatacją obiektów, a w związku z tym decydują o wydatkach związanych z utrzymaniem szkół. Dotacje państwowe, które im przysługują, zależne są od liczby uczniów, którą ściśle regulują wytyczne Ministerstwa Szkolnictwa (*Zákon o předškolním...*, Část čtrnáctá: *Financování škol a školských zařízení ze státního rozpočtu* (§ 160 – § 163).

Szkoły z polskim językiem nauczania są również wspierane finansowo przez RP, instytucje państwowe i organizacje pozarządowe. Pomoc materialna jest także kierowana do osób podejmujących studia w ojczyźnie. Fundacja „Semper Polonia” wspiera studentów i przyznaje stypendia osobom z Zaolzia.

CENTRUM PEDAGOGICZNE DLA POLSKIEGO SZKOLNICTWA NARODOWOŚCIOWEGO

Placówką wspierającą oświatę mniejszościową jest Centrum Pedagogiczne dla Polskiego Szkolnictwa Narodowościowego, mające siedzibę w Czeskim Cieszynie. Centrum zostało powołane z dniem 1 stycznia 1995 roku przez Ministerstwo Szkolnictwa, Młodzieży i Wychowania Fizycznego w RC. Jest to jedyna tego typu placówka w Republice Czeskiej. Pracownicy Centrum prowadzą nadzór metodyczny, organizują doskonalenie zawodowe dla nauczycieli pracujących w szkołach i przedszkolach, opracowują pomoce metodyczne dla nauczycieli, prowadzą platformy edukacyjne, realizują projekty współfinansowane przez Unię Europejską, organizują konkursy i prowadzą działalność wydawniczą⁶. W centrum działań od początku działalności pozostaje *troska o kulturę języka ojczystego, wzbogacanie i unowocześnianie metod nauczania i modernizowanie warsztatu pracy wszystkich nauczycieli przedszkoli, szkół podstawowych i średnich* (Kufa, 2005, s. 5).

WSPÓŁPRACA ZE SPOŁECZNOŚCIAMI POŁONIJNYMI

Placówki oświatowe na Zaolziu prowadzą działalność szeroko wykraczającą poza obowiązujący program nauczania. Przedszkola i szkoły stanowią centrum życia kulturalnego dla mieszkańców okolicznych miejscowości. W swoich działaniach współpracują z organizacjami i instytucjami powołanymi do reprezentowania

⁵ Nadzór merytoryczny nad przedszkolami i szkołami podstawowymi sprawują Urzędy Szkolne.

⁶ Szerzej o działalności Centrum Pedagogicznego dla Polskiego Szkolnictwa Narodowościowego w artykule A. Szafrąskiej, B. Kubiczek i H. Böhm, *Pogranicze polsko-czeskie jako przestrzeń budowania współpracy transgranicznej*, zamieszczonym w tym tomie „PHO”.

interesów Polaków w Republice Czeskiej. Taką organizacją jest niewątpliwie Macierz Szkolna w RC, założona w 1885⁷ roku. Od początku swojego istnienia podstawowym celem działalności Macierzy było zakładanie i utrzymywanie polskiego szkolnictwa oraz szerzenie oświaty pozaszkolnej wśród miejscowej ludności.

Najdłużej działającą polską organizacją na czeskim Śląsku Cieszyńskim jest Polski Związek Kulturalno-Oświatowy, który powstał w 1947 roku. Liczy on około 12 000 członków płacących składki (w ewidencji jest około 15 000 osób), zrzeszonych w 84 kołach lokalnych. PZKO wydaje miesięcznik kulturalny „Zwrot”, dostępny również w wersji elektronicznej⁸. W ramach stowarzyszenia działa kilkadziesiąt zespołów pieśni, tańca oraz grup teatralnych. Poszczególne oddziały miejscowe PZKO organizują co roku na całej Ziemi Cieszyńskiej setki imprez kulturalno-oświatowych.

W ramach PZKO funkcjonuje, jako jedna z wielu, Sekcja Akademicka „Jedność”. Zrzesza ona studentów i absolwentów wyższych uczelni i działa w ośrodkach akademickich w Pradze, Ołomuńcu, Brnie, Ostrawie, Karwinie i w Krakowie.

Z innych organizacji należy przywołać także Kongres Polaków w RC. Jest to stowarzyszenie obywatelskie, które pełni dwa główne zadania: koordynuje działalność organizacji obywateli czeskich narodowości polskiej oraz reprezentuje społeczność polską wobec społeczeństwa większościowego, organów państwowych, samorządowych oraz mediów. Działalność organizacji obejmuje pełne spektrum życia społecznego, kulturalnego i branżowego Polaków żyjących w RC. Kongres trzy razy w tygodniu wydaje gazetę „Głos Ludu”⁹.

Polska mniejszość narodowa na Śląsku Cieszyńskim w Czechach ma rozbudowane organizacyjne zaplecze, funkcjonują liczne organizacje, instytucje społeczne i kulturalne¹⁰, a ich działalność służy nie tylko mniejszości, ale przede wszystkim stanowi wsparcie dla szkolnictwa z polskim językiem nauczania.

---

⁷ Macierz, założona pod nazwą Macierz Szkolna dla Księstwa Cieszyńskiego, od 1920 roku do wybuchu II wojny światowej działała jako Macierz Szkolna w Czechosłowacji. Organizację reaktywowano w 1990 roku, a za moment powstania dzisiejszej Macierzy Szkolnej w RC przyjmuje się 17.01.1991 roku – datę rejestracji w ministerstwie.

⁸ Pierwszy numer czasopisma „Zwrot” wydany został 24 grudnia 1949. „Zwrot” jest od początku pismem literackim. Publikuje prace historyczne, eseje, poezję, prozę, reportaże faktu. Miesięcznik jest wydawany przy finansowym wsparciu Ministerstwa Kultury Czech – www.zwrot.cz (dostęp: 3.08.2023).

⁹ Ukazuje się ona od 1945 roku. Przez 45 lat był to Organ Komunistycznej Partii w Czechosłowacji, o czym świadczyła pełna nazwa gazety, jak i jej treść. Dzisiaj gazeta przynosi informacje z Zaolzia, a jej pełna nazwa brzmi: „Głos Ludu. Gazeta Polaków w Republice Czeskiej”. Obok informacji z regionu i publicystyki społeczno-kulturalnej można w niej znaleźć poradnik, informator, dział sportowy. Gazeta szeroko informuje m.in. o różnych rozwiązaniach i etapach wprowadzania napisów dwujęzycznych, o problemach funkcjonowania szkół i przedszkoli z polskim językiem nauczania, a także o aktach prawnych dotyczących mniejszości narodowych. „Głos Ludu” stanowi istotne medium docierające do szerokiej rzeszy Polaków mieszkających w najdalszych zakątkach czeskiego Śląska Cieszyńskiego, a od 2006 roku gazeta ma swoją stronę internetową: <http://www.glosludu.cz/> (dostęp: 3.08.2023).

¹⁰ Należy jeszcze wymienić Teatr w Czeskim Cieszynie, liczne biblioteki (oddziały polskie bibliotek publicznych). W Teatrze czeskokocieszyńskim funkcjonuje jedyna profesjonalna polska scena teatralna działająca poza granicami Rzeczypospolitej Polskiej, <http://www.teatry.art.pl!/zagranica/czechy5.htm>; http://www.tdivadlo.cz/index_pl.php?set=pl (dostęp: 3.08.2023).

PODSUMOWANIE

Szkolnictwo polskie jako jedyne mniejszościowe w Republice Czeskiej zapewnia wykształcenie w kompletnym cyklu edukacyjnym i boryka się z problemami typowymi dla każdego szkolnictwa w krajach rozwijającej się gospodarki rynkowej. Należy jednak podkreślić, że wszystkie nakreślone problemy polskiej oświaty szkolnej na Zaolziu wynikają przede wszystkim z małej liczby uczniów w szkołach. W wielu przypadkach szkoły te nie spełniają wymaganych przepisami kryteriów dotyczących liczby dzieci w klasach, od czego zależy finansowanie szkół. Ze względu na to placówki polskie – jako szkoły zbyt drogie – muszą zwracać się z prośbą o wyjątki prawne od obowiązującej ustawy o szkolnictwie. W rozwiązywaniu tych problemów pomagają polskie instytucje reprezentujące Polaków na Zaolziu. Jest to przede wszystkim przywołane już Centrum Pedagogiczne dla Polskiego Szkolnictwa Narodowościowego, Rada Polaków i Towarzystwo Nauczycieli Polskich, których siedziby znajdują się w Czeskim Cieszynie. Pomoc tych instytucji polega na interwencji w sprawach wymagających rozwiązań zarówno na szczeblu ministerialnym, jak i lokalnym.

Charakteryzując szkolnictwo z polskim językiem nauczania, należy mieć na względzie specyfikę zmian, które miały miejsce w ostatnich 30 latach w okresie transformacji ustrojowych i społecznych zachodzących zarówno w Polsce, jak i w Republice Czeskiej.

BIBLIOGRAFIA

Dziewulak D. (2020), *Ustroje szkolne państw członkowskich Unii Europejskiej*, Warszawa: Kancelaria Sejmu.

Grabowska B., Ogrodzka-Mazur E. (2010), *Stan, problemy i perspektywy szkolnictwa z polskim językiem nauczania w Republice Czeskiej*, w: T. Lewowicki, J. Nikitorowicz, A. Szczurek-Boruta (red.), *Szkolnictwo z polskim językiem nauczania w państwach europejskich – stan, problemy i perspektywy*, Białystok – Cieszyn – Warszawa: Uniwersytet w Białymstoku, Wydział Etnologii i Nauk o Edukacji Uniwersytetu Śląskiego, Wyższa Szkoła Pedagogiczna ZNP w Warszawie, Stowarzyszenie Wspierania Edukacji Międzykulturowej.

Jasiński Z. (1980), *Organizacja polonijnego szkolnictwa podstawowego w Czechosłowacji po II wojnie światowej*, w: A. Koprucki (red.), *Szkolnictwo polonijne po drugiej wojnie światowej*, Lublin: Wydawnictwo UMCS.

Jasiński Z. (2002), *Wybrane problemy szkolnictwa polskiego na Zaolziu i Kresach Ostrawskich w latach 1920–2000*, w: J. Szymeczek (red.), *Polacy na Zaolziu 1920–2000*, Czeski Cieszyn: Wydawnictwo Kongres Polaków w Republice Czeskiej.

Kania T. (1992), *Szkolnictwo Śląska Cieszyńskiego w latach 1920–1938 (z wyróżnieniem głównych uwarunkowań i tendencji na Zaolziu)*, w: T. Lewowicki

(red.), *Dzieci z Zaolzia (z badań osobowości uczniów szkół podstawowych z polskim językiem nauczania)*, Cieszyn: Wydawnictwo UŚ – Filia w Cieszynie.

Kubisz J. (1922), *Początki polskich organizacji nauczycielskich na Śląsku*, „Miesięcznik Pedagogiczny” nr 12.

Kufa I. (2005), *Zamiast wstępu*, w: tenże (red.), *10 lat Centrum Pedagogicznego dla Polskiego Szkolnictwa Narodowościowego w Republice Czeskiej*, Czeski Cieszyn: Wydawnictwo Centrum Pedagogiczne.

Lewowicki T., Szczurek-Boruta A., Szafrńska A. (2017), *Sfery życia duchowego dzieci, młodzieży i dorosłych – studium z pogranicza polsko-czeskiego*, t. 4, *O nauczycielach, ich spostrzeganiu świata społecznego i aktywności*, Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek.

Obyvatelstvo podle vybraného mateřského jazyka, <https://vdb.czso.cz/vdbvo2/faces/index.jsf?page=vystup=-objekt-parametry&sp=A&skupId4329=&pvokc-&katalog=33524&pvo=SLD21010-KR&z=T> (dostęp: 3.08.2023).

Obyvatelstvo podle vybraných národností, <https://vdb.czso.cz/vdbvo2/faces/index.jsf?page=statistiky&katalog=33495#katalog=33522> (dostęp: 3.08.2023).

Panic I. (1992), *Szkolnictwo na Śląsku Cieszyńskim po II wojnie światowej*, w: T. Lewowicki (red.), *Dzieci z Zaolzia (z badań osobowości uczniów szkół podstawowych z polskim językiem nauczania)*, Cieszyn: Wydawnictwo UŚ – Filia w Cieszynie.

Szczurek-Boruta A. (2017), *Nauczyciele i ich strategie działania – refleksje z badań nad nauczycielami szkół z polskim językiem nauczania w Republice Czeskiej*, „Studia Pedagogiczne” t. L.

Zahradnik S. (1990), *Polska grupa narodowa w Czechosłowacji 1920–1990*, cz. 2, „Głos Ludu” 15.02.1990.

Zákon o právech příslušníků národnostních menšin a o změně některých zákonů. Zákon č. 273/2001 Sb, <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2001-273> (dostęp: 3.02.2023).

Zákon o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon). Zákon č. 561/2004 Sb, <https://www.zakony-prolidi.cz/cs/2004-561> (16.02.2023).

School education with the Polish language as the language of instruction in the Czech Republic: past experiences – problems – prospects

Summary

Aim: This ethnographic study is aimed at outlining the functioning of education with the Polish language as the language of instruction in the Czech Republic.

Methods: The research for the text was conducted in the post-positivist paradigm, with the application of the strategy of ethnographic studies. In this regard, the method of searching secondary sources as well as observation and interviews were used.

Results: As a result of the conducted analyses, a review of education with the Polish language as the language of instruction was created, pertaining to two counties of the Czech-Polish borderland – Karviná and Frýdek-Místek.

Conclusions: Despite an increase in the number of students attending schools with the Polish language as the language of instruction in 2010–2022, simultaneously with the not increasing number of educational institutions (kindergartens and schools), the reasons for the decrease in their total number in previous decades should be sought in: the structural transformations in the Czechoslovak school system, as a result of which lower-organized schools were closed; the liquidation of Polish settlements as a result of mining damages; the lack of vocational schools with the Polish language as the language of instruction; the decreasing social usefulness of the Polish language in the environment; and the increasing number of mixed marriages. On the other hand, the Polish national minority in the Czech Republic has a well-developed organizational background and numerous organizations, social and cultural institutions operate there. Their activities not only serve the minority, but above all support education with the Polish language as the language of instruction.

Keywords: education with the Polish language as the language of instruction, Czech Republic, Polish-Czech borderland, Zaolzie.